

MELTEM TÜRKÖZ
“Bu soyadı alınmamış ise...”

MELTEM TÜRKÖZ Doktora eğitimini University of Pennsylvania'da folklor alanında tamamladı. "Bu soyadı alınmamış ise..."nin dayandığı doktora tezinin uyarlanmış hali, 2018 yılında, Pallgrave Macmillan tarafından *Naming and Nation Building in Turkey: The 1934 Surname Law* adıyla yayımlandı. University of Pennsylvania'da, Işık Üniversitesi'nde ve disiplinler arası eğitim girişimi Ege'de Atölye ile de etnografik ve deneyimsel eğitime dayalı dersler verdi. University of California, Berkeley Folklor Yüksek Lisans Programı'nda davetli misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. İlgili alanları arasında, erken Cumhuriyet dönemi toplumsal tarih, bellek, anlatı, sözlü tarihi metodolojisi, pragmatik dilbilim ve göstergebilim, yemek ve ritüel bulunmaktadır. American Folklore Society'nin yönetim kurulunda (2022-2024) görev yapmakta olan Türköz, son yıllarda geleneksel ve çağdaş kukla hakkında teorik ve uygulamalı ortak çalışmalar yapıyor ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışıyor.

İletişim Yayınları 3370 • Araştırma-İnceleme Dizisi 572

ISBN-13: 978-975-05-3590-1

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Begüm Hazar Keleş

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI BELGE Karse isminin işaret edildiği Zeki imzalı
daktilo yazısı dilekçe ve liste

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MELTEM TÜRKÖZ

“Bu soyadı alınmamış ise...”

Ulus İnşası ve Soyadları

Annem ve babama...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR VE KİTABIN SERÜVENİ	9
GİRİŞ	
İSİMLER VE ULUS İNŞASI	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
SOYADI ÜRETİMİNİN TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAĞLAMI: TÜRKOLOJİ, DİL DEVRİMİ VE SOYADLARI	45
İKİNCİ BÖLÜM	
KANUNU YARATMA VE YAYMA SÜRECİ	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TEORİ VE PRATİKTE SOYADI ÜRETİM YÖNTEMLERİ	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
DEVLETİN HAYALİNİN BİREYSEL HİKÂYELERİ OLARAK SOYADI KANUNU “TARİH ANLATIM”LARI	137
BEŞİNCİ BÖLÜM	
KÜLFET OLARAK GAYRİMÜSLİM SOYADI	163

ALTINCI BÖLÜM

**“HERKES FANTAZİSİNE GÖRE
BİR SOYADI UYDURMUŞTUR”:**

SOYADLARI VE ELEŞTİRİLERİ 183

YEDİNCİ BÖLÜM

**SOYADI KANUNU VE 1930’LARIN
SAVUNMACI MİLLİYETÇİLİĞİNİN**

21. YÜZYILDAKİ MİRASI 193

KAYNAKÇA 209

TEŞEKKÜR VE KİTABIN SERÜVENİ

Tanıl Bora'ya ve İletişim yayın kuruluna eserimi kabul ettikleri için çok teşekkür ederim. Yayın sürecinde ilgisi ve sabrı için Tanıl Bora'ya minnettarım. Eserin yayına gitme sürecinde Dil Devrimi dönemi kelime furyasını konuştuğumuz Ege Berensel'e de ayrıca teşekkür ederim. 1999 yılında araştırmamı yaparken ve bu kış bu eseri yazarken Türkiye'de yaşanan büyük depremlerde on binlerce insan hayatını kaybetti ve sayısız insan evsiz kaldı. Hayatını kaybeden herkesin anısına saygılarımı sunuyorum ve hayatta kalan ailelerine sabırlar diliyorum.

Bu çalışma için yapılan araştırma ve sözlü tarih mülakatları, 1998-2000 yılları arasında University of Pennsylvania Folklor Yüksek Lisans Programı'na sunulan bir doktora tezi için tamamlandı (Türköz, 2004), veriler hakkında makale (Türköz, 2007) ve bazı bilgiler güncellenerek bir kitap olarak yayımlandı (Türköz, 2018). Bu Türkçe versiyon da İngilizce kitabın "Türkçe anlatımı" olma yolunda süzgeçten geçti, farklı veri ve okumalarla bazı bölümlerinde bir-iki katman daha edindi. Türkiye'nin batısında yaşayan çeşitli de-

mografik gruplar arasından 60 kişinin soyadı anlatımlarında deneyim kalıpları, içselleştirme yolları ve hatırlama biçimleri üzerine yaptığım çalışma, nüfus ve arşiv belgeleri, dönemin görsel ve matbu malzemeleri bağlamıyla ele alındı. Elbette daha geniş bir demografik tabanı kapsayan veriler daha farklı sonuçlar da verebilirdi. Başka veriler ve belgeler ışığında yapılacak farklı odaklı incelemeler bu konuda bildiklerimizi derinleştirecektir.

25 yıl önce Türkiye'nin ve benim hayatımın farklı bir döneminde başlayan bu çalışmanın araştırma süreci, değişen sorularla birlikte evrildi. Soyadı Kanunu ve dönemini Türkçe hazırlamanın bir parçası olarak, tez için İngilizceye çevirmiş olduğum bütün Türkçe metin alıntılarını orijinal metinlerinden tekrar bulup yerleştirmek lazımdı. Eserin sahibi olarak bu kaynaklara "ihtiyaç molası" gibi uğramam gerekirken, her seferinde kalkan otobüsü kaçırıp, uğradığım yeri tekrar göreyim diye zevkli de olsa zaman kaybettim.

1998-2000 yılları arasında, Soyadı Kanunu hakkındaki anılarından konuştuğumuz bireyler ile yaptığım görüşmeler, kanunun nasıl karşılandığını tüm yönleriyle anlamak için çok önemli birer pencereydi. Görüştüğüm kişilere benimle paylaştıkları anıları için tüm kalbimle teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum. Bu sene, tez danışmanım Dan Ben-Amos'u kaybetmenin üzüntüsünü yaşadık. Ona desteği ve onomastik alanıyla beni tanıştırdığı için minnettarım. Tez jüri üyelerim Regina Bendix, Lee Cassanelli ile ilk danışmanım ve akıl hocam Margaret Mills'e teşekkür etmek istiyorum.

University of Pennsylvania Folklor Yüksek Lisans Programı'nı, değerli arkadaşım ve meslektaşım Arzu Öztürkmen'in teşvikiyle seçtim. Araştırmam ve yazım sırasında çeşitli kaynaklardan finansal destek aldım. Ford Vakfı Devletler ve Kimlikler Çalıştayı'ndan 1998 yazında aldığım burs, tez ön-

cesi araştırmamı destekledi. Penfield Seyahat ve Araştırma Bursu, 1999-2000 yıllarında Türkiye’de seyahat ve araştırma yapmamı; 2000-2001’deki University of Pennsylvania Fen-Edebiyat Fakültesi Tez Yazım Bursu ise yazma sürecimin bir kısmını destekledi.

1999 depreminin vurduğu İstanbul’da ve Türkiye’de, araştırma sürecimde birçok kişi bana çok değerli yardım ve desteklerini sağladılar. Araştırmamda “kartopu yöntemi” ile değişik demografik gruplar içinde yelpazelenen ağlara ulaşmaya çalıştım. Yeni Foça’da rahmetli Nurten Hanım beni Yalçın Kurtpınar ile tanıştıarak daha geniş bir aę dahilinde görüşme sağlamam için yardım etti. Araştırmanın erken safhalarında aile dostları Mahmut ve Enise Tzn beni Gaziantep’teki evlerinde misafir ettiler. İstanbul’da arkadaşım Sevgi Usta nüfus müdürlükleriyle bağlantı kurmamda ve hukuk bakış açısı konusunda destek oldu. Sevin Ayas ve Beryl Anderson, İstanbul’da mülakat katılımcılarına erişim sağlama yardım ettiler. Beryl Anderson sayesinde tanıştığım Soeurs de Pauvres Huzurevi’nde Soeur Claire beni karşıladı ve huzurevi sakinleriyle tanıştırdı. Bağlarbaşi ğretmenler Huzurevi’ndeki görevliler de mülakat yapabileceğim huzurevi sakinleriyle tanıştırdılar. Maltepe Huzurevi’nde ise Rojda Geter bana zaman ayırarak çok sayıda huzurevi sakiniiyle tanışmamı sağladı ve diğer çalışanlarla birlikte orada çalışmam için destek oldu. Etiler Emekli Sandığı Huzurevi’nde de görevlilerin desteği sayesinde mülakat yapabileceğim kişilere ulaştım. Börte Sagaster’e ve İstanbul Alman Orient Enstitüsü’ne bana ofis alanı ve çalışmalarımı paylaşabileceğim destekleyici bir atmosfer sağladıkları için teşekkür ederim. İstanbul’da sık sık merhum On-Ke ve James Wilde’ın kendimi evimde hissettiğim mutfağına ve evine sığındım. Misafirperverliklerini, kitaplar ve heykellerle tıka basa dolu evlerini ve kahkahalarını asla unutmayacağım. Anısına minnet ve say-

gı ile eğildiğim cömert ruhlu Osmanlı tarihçisi Mine Ener, doktora sınavlarımın okuyucusuydu ve İstanbul'da belgeleme anlam yüklemeye ve araştırma süreci hakkında destek verdi.

Tezin yazımında, arkadaşım ve meslektaşım Veronica Ap-lenc ilk taslakları okuyarak, savunmamda yer alarak ve tezimi kitap haline getirirken bana büyük destek olmaya devam etti. Tezin yazım aşamasında Sharon Nagy, iyimserlik ve cesaret aşılıyarak, Amanda Holmes ve Dan Stewart dostlukları ve yardımlarıyla, Bilge Özel yemekleriyle ve arkadaşlığıyla, Emily Freeman bana Philadelphia'da evini açarak yardımcı oldular. Cory Thorne ile İtalyan mahallesindeki Philadelphia Darien'da ev arkadaşlığı yaparken tezimi teslim ettim. Tez yazım aşamasında Hale Yılmaz ve Gavin Brockett'in Amerikan Tarih Derneği'ndeki (AHA) panelleri ve Orta Doğu Çalışmaları Derneği'ndeki (MESA) yuvarlak masa toplantısında Cumhuriyet'in toplumsal tarihi hakkında fikir alışverişi yapma şansım oldu. Gavin Brockett'e, modern Türkiye'nin sosyal tarihi üzerine bir yayının editörlüğünü üstlendiği için teşekkür ederim. İngilizce kitabın yayına hazırlığı süresince yardımcı için Hale Yılmaz'a minnettarım. Kitap çıktıktan sonra değerlendirme yazısı yazan Gülhan Balsoy'a da çok teşekkür ederim. Türkçe eseri 2023 kışında Heybeliada'da ortaya çıkarmaya çalışırken komşum Nursu ve Bülent'e destekleri, kahve ve yemekleri için ayrıca teşekkür ederim.

2010'lu yıllarda İstanbul'da Institut Francais d'Études Anatoliennes (IFEA) tarafından düzenlenen Journee du-Nom'da (İsim Günü) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nüfus tanımlaması, Soyadı Kanunu'nun hem idari hem de dilsel milliyetçi bir fikir olarak rolü üzerine çalışan Frankofon meslektaşlar da ufkumu genişletti. Elise Massicard, Emmanuel Szurek, Marc Aymes, Olivier Bouquet ve Samim Akgönül'ün çalışmalarındaki teorik ve metodolojik bakış açıları,

Soyadı Kanunu'na dair vizyonumu derinleştirmem için yardımcı oldu.

Tanıştığımızda bana tezimin “fan”ı olduğunu söyleyerek beni heyecanlandıran merhum Dicle Koğacıoğlu ile Northwestern Üniversitesi Öğretim Üyesi Geliştirme Atölyesi'nde tanıştım. Taksim'de heyecanlı konuşmalarımız oldu ve beni hukuk ve toplum konularında devam etmem için yüreklendirdi. Rahmetli Ferhunde Özbay ile birlikte de yasalar ve toplumsal yaşamdaki deneyimleri üzerinde konuşmaya devam edecektik. Anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Ablam Gülden ve eşi Chris bu çalışmanın daha önceki aşamalarını tamamlamamda beni cesaretlendirerek ve “tezimden bıkarak” etkili oldular. Yazma aşamasında bana çalışmam için sessiz bir alan sağladılar ve bu sırada yeğenim Marisa ile teyze-yeğen ilişkim daha da pekişti. Annem ve babam Yıldız ve Nurettin Türköz, bu projenin ilk aşamalarına tanıklık ettiler ve destek oldular. Babam Yeni Foça'daki kafelerde kendi yaşlılarıyla tanıştırdı ve aile arkadaşlarımızdan da yardım aldım. Meclis zabıtlarında bana yabancı gelen dilini daha rahat anlayabilmem için notlarıma şerhler düştü. Kasım 1998'de onları trafik kazasında kaybedince büyük üzüntü ve sarsılma yaşadım.

Birçok aile gibi, bizim de aile hikâyemiz anlatılan ve anlatılmamış bölümleriyle evriliyor. Bizim için şimdi önem kazanan geçmişimiz hakkında bilgiler, büyüklerimiz tarafından aktarmaya değer bulunmamış yahut aktarılırsa istenmeyen bir ilgiyi çeker diye belleğin bir rafına kaldırılmış. Tarihselleşmiş farklı geçmişlerimizin endişesiz bir merakla, karışıklı paylaşıldığı yaşam alanlarının genişlemesi dileğiyle.